THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

JUNG‘OR XONLIGI VA QING IMPERIYASI: XVIII ASRDA MARKAZIY OSIYODAGI GEOSIYOSIY RAQOBAT VA UNING OQIBATLARI

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti
Samarqand kampusi o’qituvchisi:
Toxirov Muhammadali Botir o‘g‘li

Annotatsiya

Mazkur maqolada XVIII asrda Jung‘or xonligi va Qing imperiyasi o‘rtasida kechgan siyosiy, harbiy va geosiyosiy raqobat hamda uning Markaziy Osiyodagi siyosiy jarayonlarga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda Jung‘or xonligining XVIII asr boshlaridagi siyosiy-harbiy mavqei, Qing imperiyasining Ichki Osiyo yo‘nalishidagi siyosati, ikki davlat manfaatlarining to‘qnashuvi va qarama-qarshilikning asosiy bosqichlari ko‘rib chiqiladi. Ayniqsa, 1720–1740-yillardagi harbiy-diplomatik munosabatlar, 1745-yilda Galdan-Tseren vafotidan keyingi Jung‘or xonligidagi siyosiy beqarorlik va 1755–1758-yillardagi Qing yurishlari alohida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Jung‘or xonligining tugatilishi faqat ikki davlat o‘rtasidagi harbiy kurashning yakuni sifatida emas, balki Markaziy Yevrosiyodagi kuchlar muvozanatining o‘zgarishiga olib kelgan geosiyosiy burilish sifatida baholanadi. Shuningdek, Jung‘or davlatining yo‘q qilinishi natijasida Qing imperiyasining Ili va Jung‘oriya hududlaridagi mavqei kuchaygani, Qozoq xonliklari uchun yangi chegaraviy-siyosiy sharoit yuzaga kelgani hamda Sharqiy Turkistondagi siyosiy jarayonlar yangi imperiyaviy tizim doirasida rivojlanganligi ko‘rsatiladi. Tadqiqot Jung‘or–Qing qarama-qarshiligining oqibatlarini Markaziy Osiyodagi kengroq siyosiy jarayonlar bilan bog‘liq holda tushuntirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Jung‘or xonligi, Qing imperiyasi, Markaziy Osiyo, Markaziy Yevrosiyo, geosiyosiy raqobat, Oyratlar, Jung‘oriya, Sharqiy Turkiston, Qozoq xonliklari, XVIII asr.

Kirish

XVIII asr Markaziy Osiyo va Markaziy Yevrosiyo tarixida siyosiy kuchlar nisbatining o‘zgarishi, hududiy raqobat va yirik imperiyalarning chegaraviy siyosati kuchayishi bilan tavsiflanadi. Mazkur davrda Jung‘or xonligi, Qing imperiyasi, Qozoq xonliklari va Markaziy Osiyodagi boshqa siyosiy markazlar o‘z manfaatlarini ilgari surgan. Shu sababli XVIII asrni faqat alohida davlatlar tarixi doirasida emas, balki o‘zaro bog‘langan geosiyosiy jarayonlar tizimi sifatida o‘rganish muhimdir.

Jung‘or xonligi XVIII asr boshlariga kelib Markaziy Yevrosiyodagi eng muhim siyosiy va harbiy kuchlardan biriga aylangan edi. Oyrat siyosiy birlashuvining mahsuli bo‘lgan Jung‘or davlati Yettisuv, Ili vodiysi, Jung‘oriya va Sharqiy Turkiston bilan bog‘liq hududlarda katta siyosiy ta’sirga ega bo‘ldi. Uning geografik joylashuvi Qing imperiyasi, Qozoq xonliklari va boshqa siyosiy markazlar bilan murakkab munosabatlarning shakllanishiga zamin yaratdi. Peter Perdue Jung‘orlarni Qing imperiyasining Markaziy Yevrosiyoga kengayish tarixidagi markaziy raqiblardan biri sifatida ko‘rsatadi.

Qing imperiyasining XVIII asrda Ichki Osiyodagi siyosiy va harbiy faoliyatining kuchayishi Jung‘or xonligi bilan raqobatni yanada keskinlashtirdi. Bu raqobat faqat hudud uchun kurashdan iborat bo‘lmay, chegaraviy xavfsizlik, Mo‘g‘ul siyosati, Tibetdagi ta’sir, savdo yo‘llari va strategik hududlar ustidan nazorat masalalarini ham qamrab oldi. Zamonaviy Qing tarixshunosligi Qing davlatini faqat Xitoy ichidagi sulola sifatida emas, balki Manjur hukmdorlari tomonidan boshqarilgan, Ichki Osiyoda faol siyosat yuritgan imperiyaviy tuzilma sifatida o‘rganishga katta e’tibor beradi.

Jung‘or–Qing qarama-qarshiligi XVIII asr davomida bir necha bosqichdan o‘tdi. Yongzheng davrida 1729-yilda yangi urush boshlanib, Qing qo‘shinlari hal qiluvchi g‘alabaga erisha olmadi. 1737-yilda Qianlong hukmronligining dastlabki davrida ikki tomon o‘rtasida sulhga erishildi. Biroq bu tinchlik uzoq davom etmadi. Galdan-Tserenning 1745-yildagi vafotidan keyin Jung‘or siyosiy elitasida

hokimiyat uchun kurashlar kuchayib, davlatning ichki barqarorligi zaiflashdi. OOUP Academic+1

1755-yilda Qing imperiyasi Jung‘oriyaga qarshi yangi harbiy yurish boshladi. Jung‘or siyosiy tuzilmasining zaiflashuvi Qing qo‘shinlariga tezkor ustunlikka erishish imkonini berdi. Keyinchalik Amursana boshchiligidagi qarshiliklar sababli Qing qo‘shinlari yana harbiy harakatlarni davom ettirdi. 1757-yildan boshlab Qing saroyi Jung‘or qarshiligini yakuniy yo‘q qilishga qaratilgan siyosat yuritdi. 1758-yilga kelib Jung‘or xonligi mustaqil siyosiy tuzilma sifatida mavjud bo‘lmay qoldi.

Mazkur jarayonning tarixiy ahamiyati Jung‘or xonligining tugatilishi bilan cheklanmaydi. Jung‘or davlatining yo‘q qilinishi Qing imperiyasining Ili va Jung‘oriya hududlarida siyosiy nazoratini o‘rnatishiga, keyinchalik Altishahrdagi siyosiy jarayonlarga faol aralashishiga va Markaziy Osiyoning sharqiy qismida yangi kuchlar muvozanatining shakllanishiga olib keldi.

Shu sababli ushbu maqolaning asosiy maqsadi XVIII asrda Jung‘or xonligi va Qing imperiyasi o‘rtasidagi geosiyosiy raqobatning shakllanishi, rivojlanishi va yakuniy bosqichlarini tahlil qilish hamda Jung‘or davlatining tugatilishi natijasida Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan siyosiy o‘zgarishlarni aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tarixiylik, qiyosiy-tarixiy, tizimli va sabab-oqibat tahlili metodlaridan foydalanildi. Tarixiylik tamoyili Jung‘or–Qing munosabatlarini XVIII asrning siyosiy va xalqaro sharoiti bilan bog‘liq holda o‘rganish imkonini beradi.

Qiyosiy-tarixiy metod orqali Jung‘or xonligi va Qing imperiyasining siyosiy tuzilishi, harbiy salohiyati, diplomatik strategiyasi va hududiy manfaatlari qiyoslanadi. Sabab-oqibat tahlili esa Jung‘or davlatining zaiflashuvi va uning Qing imperiyasi tomonidan tugatilishida tashqi va ichki omillarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotda geosiyosiy yondashuv alohida ahamiyatga ega. Chunki Jung‘or–Qing urushlarining oqibatlarini faqat ikki davlat munosabatlari doirasida ko‘rib

chiqish mintaqadagi o‘zgarishlarning to‘liq mohiyatini ochib bermaydi. Shu bois maqolada Jung‘or davlatining tugatilishi Qozoq xonliklari, Sharqiy Turkiston va Markaziy Osiyodagi boshqa siyosiy markazlarning yangi siyosiy muhitga moslashuvi bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi.

Manbalar va tarixshunoslik

Tadqiqotning asosiy manba bazasini Qing imperiyasining rasmiy tarixiy asarlari va harbiy yilnomalari, Manjur tilidagi hujjatlar, Oyrat tarixiga oid manbalar hamda Markaziy Osiyo tarixiga oid yozma materiallar tashkil etadi.

Qing tarixiy manbalari orasida Jung‘or yurishlarini yorituvchi Pingding Zhungar fanglüe alohida ahamiyatga ega. Mazkur asar Qing saroyi tomonidan Jung‘orlarga qarshi yurishlar tarixini rasmiy tarzda qayd etish uchun tuzilgan bo‘lib, uning xitoycha va manjur tilidagi variantlari mavjud. Qingning rasmiy harbiy yilnomalari imperiyaning siyosiy qarorlarini o‘rganishda muhim bo‘lsa-da, ular saroy nuqtayi nazaridan yaratilgani sababli tanqidiy tahlil qilinishi lozim.

Manjur tilidagi hujjatlarning ahamiyati ham katta. Tadqiqotchilar Manjur tilidagi saroy memoriallari va boshqa hujjatlar ayrim hollarda xitoycha rasmiy yilnomalarda aks etmagan muzokara jarayonlari va mahalliy siyosiy aktorlarning pozitsiyalarini tiklash imkonini berishini ko‘rsatadi.

Zamonaviy tarixshunoslikda Peter C. Perduening China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia asari Jung‘or–Qing qarama-qarshiligini o‘rganishdagi asosiy tadqiqotlardan biridir. Muallif Qing imperiyasining Markaziy Yevrosiyoga kengayishini harbiy yurishlar, diplomatiya, iqtisodiy resurslar va chegaraviy boshqaruvning o‘zaro bog‘liqligi asosida tahlil qiladi.

James A. Millwardning Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang asari esa Jung‘oriya, Sharqiy Turkiston va Qing hukmronligining shakllanishini kengroq mintaqaviy tarix kontekstida ko‘rib chiqadi. Asar birlamchi manbalarning turli tillardagi materiallariga tayangan holda mintaqaning siyosiy va geosiyosiy rivojlanishini yoritadi.

Qing tarixini Ichki Osiyo imperiyasi sifatida qayta ko‘rib chiqishga qaratilgan New Qing Imperial History yo‘nalishi ham mazkur tadqiqot uchun nazariy jihatdan muhimdir. Ushbu yondashuv Qing imperiyasining Manjur, Mo‘g‘ul, Tibet va turkiy xalqlar yashaydigan hududlar bilan siyosiy, harbiy va madaniy aloqalarini alohida hisobga olish zarurligini .

XVIII asr boshlarida Jung‘or xonligining siyosiy-harbiy mavqei

XVIII asr boshlarida Jung‘or xonligi Markaziy Yevrosiyoning muhim siyosiy kuchlaridan biri edi. Uning qudrati Oyrat siyosiy birlashuvining mustahkamlanishi, markaziy hokimiyatning nisbatan kuchli bo‘lishi va ko‘chmanchi harbiy resurslardan samarali foydalanish bilan bog‘liq edi.

Jung‘or davlatining geografik joylashuvi uning tashqi siyosatini belgilovchi muhim omillardan biri bo‘ldi. Ili vodiysi va Jung‘oriya orqali u Qing imperiyasining shimoli-g‘arbiy chegaralariga yaqinlashgan, g‘arb va janubi-g‘arbda esa Qozoq xonliklari hamda Sharqiy Turkiston siyosiy makoni bilan tutashgan edi. Shu sababli Jung‘or xonligining siyosiy kuchayishi mintaqadagi boshqa davlatlarning xavfsizlik va hududiy manfaatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatgan.

Jung‘or xonligining harbiy kuchi uning tashqi siyosatining asosiy tayanchi bo‘ldi. Biroq bu kuchning samaradorligi davlat ichidagi siyosiy birlikka bog‘liq edi. XVIII asrning dastlabki o‘n yilliklarida Jung‘orlar Qing imperiyasiga qarshi jiddiy qarshilik ko‘rsata oldilar. Perduening tadqiqotida 1700–1731-yillar oralig‘idagi Qing–Jung‘or qarama-qarshiligi Jung‘or davlatining o‘z siyosiy-harbiy imkoniyatlarini saqlab qolganini ko‘rsatadigan muhim bosqich sifatida tahlil qilinadi.

Qing imperiyasining Ichki Osiyodagi siyosati

Qing imperiyasining Jung‘or xonligiga nisbatan siyosatini faqat “Xitoyning Markaziy Osiyoni bosib olishi” shaklida izohlash yetarli emas. Qing hukmdorlari bir vaqtning o‘zida Manjur hukmdorlari, Mo‘g‘ul siyosiy an’analari va Xitoy

imperiyaviy boshqaruv usullaridan foydalangan murakkab siyosiy tizimni boshqargan.

Qing tarixini Ichki Osiyo nuqtayi nazaridan o‘rganadigan tadqiqotlar imperiyaning Mo‘g‘uliston, Tibet va keyinchalik Jung‘oriya hamda Sharqiy Turkiston hududlaridagi siyosiy jarayonlarga faol aralashganini ko‘rsatadi. Shuning uchun Jung‘or–Qing raqobatini Qing imperiyasining umumiy Ichki Osiyo strategiyasining bir qismi sifatida ko‘rish mumkin.

1729-yilda Yongzheng imperatori davrida Qing yangi urush boshladi. Biroq Qing qo‘shinlari hal qiluvchi g‘alabaga erisha olmadi. Keyingi muzokaralar natijasida 1737-yilda ikki tomon o‘rtasida sulhga erishildi. Bu holat Jung‘or xonligining o‘sha davrda Qing imperiyasi uchun jiddiy harbiy raqib bo‘lib qolganini ko‘rsatadi.

Galdan-Tseren vafotidan keyingi siyosiy inqiroz:

1745-yilda Galdan-Tseren vafot etgach, Jung‘or xonligida hokimiyat uchun kurash kuchaydi. Siyosiy elita o‘rtasidagi raqobat markaziy hokimiyatning zaiflashishiga olib keldi. Aynan shu vaziyat Qing imperiyasiga Jung‘or masalasini harbiy yo‘l bilan hal qilish uchun qulay imkoniyat yaratdi.

Zamonaviy tadqiqotlarda Jung‘or xonligining 1750-yillardagi inqirozi tashqi bosim va ichki siyosiy beqarorlikning o‘zaro ta’siri natijasi sifatida baholanadi. Dawachi va Amursana o‘rtasidagi hokimiyat uchun kurash Qing diplomatiyasi uchun ham imkoniyat yaratdi. Qing Amursana bilan ittifoq tuzib, Jung‘or ichki nizolaridan strategik maqsadlarda foydalandi. OOUP Academic

Demak, Jung‘or xonligining keyingi mag‘lubiyatini faqat Qing harbiy ustunligi bilan izohlash biryoqlama yondashuv bo‘ladi. Ichki siyosiy parokandalik tashqi bosimni samarali qarshi olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kamaytirdi.

1755–1758-yillardagi Qing yurishlari

1755-yilda Qing imperiyasi Jung‘oriyaga qarshi keng ko‘lamli harbiy yurish boshladi. Yurish natijasida Dawachi qo‘lga olindi va Jung‘or siyosiy tizimi tezda

izdan chiqdi. Biroq Qingning dastlabki g‘alabasi Jung‘or hududidagi qarshilikni to‘liq tugatmadi.

Amursana Qing siyosatidan norozi bo‘lib, keyinchalik Qingga qarshi chiqdi. Natijada Qing qo‘shinlari Jung‘oriyaga yana qaytib, qarshilikni bostirishga kirishdi. 1757-yildan boshlab Qianlong imperatori Jung‘or qarshiligini butunlay yo‘q qilishga qaratilgan yanada keskin siyosat olib bordi.

Ushbu yurishlar Jung‘or jamiyatiga halokatli demografik ta’sir ko‘rsatdi. Zamonaviy tadqiqotlarda urush, qirg‘in, ocharchilik va chechak epidemiyasi natijasida Jung‘or aholisining juda katta qismi halok bo‘lgani qayd etiladi. Tarixshunoslikda ushbu jarayonning tabiati “genotsid” tushunchasi orqali ham bahs qilinadi; bu masalada turli ilmiy yondashuvlar mavjud.

Shu bilan birga, “Jung‘orlar butunlay qirib tashlangan” degan mutlaq xulosadan qochish lozim. Zamonaviy tadqiqotlar tirik qolganlarning bir qismi Rossiya tomoniga qochgani, ayrimlari Qing hududlarida qolganini va Jung‘orlarning keyingi taqdiri murakkab bo‘lganini ko‘rsatadi.

Jung‘or xonligining tugatilishi va yangi geosiyosiy vaziyat

1755–1758-yillardagi yurishlar natijasida Jung‘or xonligi mustaqil siyosiy tuzilma sifatida barham topdi. Qing imperiyasi Jung‘oriya va Ili hududlarida o‘z nazoratini o‘rnatdi. 1758-yildan boshlab Qing kuchlari janubdagi Altishahr hududidagi siyosiy jarayonlarga ham faol aralashib, keyingi yilda bu hudud ustidan nazoratni mustahkamladi.

Mazkur jarayon Qing imperiyasining Markaziy Yevrosiyodagi hududiy ko‘lamini sezilarli darajada kengaytirdi. Jung‘or davlatining yo‘q qilinishi natijasida Qingning shimoli-g‘arbiy chegarasi Rossiya va Qozoq xonliklari bilan tutashadigan yangi geosiyosiy makonga aylandi.

Bu holat Qozoq xonliklari uchun yangi siyosiy sharoit yaratdi. Jung‘or xonligining mavjudligi bilan bog‘liq avvalgi xavfsizlik tizimi o‘zgardi va uning o‘rniga Qing imperiyasi bilan chegaradosh yangi siyosiy makon yuzaga keldi.

Keyingi davrda qozoq hukmdorlari Qing bilan diplomatik aloqalarni rivojlantirishga, savdo va chegaraviy masalalarni tartibga solishga intildilar. Qing–Qozoq munosabatlarini o‘rganishda Manjur hujjatlari va qozoq diplomatik materiallari ayniqsa muhimdir.

Markaziy Osiyodagi geosiyosiy oqibatlar

Jung‘or xonligining tugatilishi Markaziy Yevrosiyodagi kuchlar muvozanatini o‘zgartirdi. XVIII asrning birinchi yarmida Qing imperiyasining g‘arbga siljishini cheklab turgan kuchli Jung‘or siyosiy markazi endi mavjud emas edi. Shu sababli Qing imperiyasining Ili, Jung‘oriya va Sharqiy Turkiston hududlaridagi mavqei sezilarli darajada mustahkamlandi.

Sharqiy Turkistonda ham yangi siyosiy sharoit yuzaga keldi. Qing imperiyasi hududni avvalgi Jung‘or siyosiy tizimidan farqli ravishda o‘zining imperiyaviy boshqaruv mexanizmlariga kiritdi. Keyingi Qing ma’muriy tizimi, garnizonlar, savdo yo‘llari va iqtisodiy siyosat aynan 1755–1759-yillardagi zabt etishlardan keyingi sharoitda shakllandi.

Buxoro xonligiga kelganda esa ehtiyotkor xulosa chiqarish zarur. Jung‘or xonligining tugatilishi Buxoroning bevosita siyosiy hududlarini Qing tomonidan egallanishiga olib kelmagan. Biroq Markaziy Osiyoning sharqiy qismidagi kuchlar nisbatining o‘zgarishi Buxoroning tashqi siyosiy muhitini bilvosita o‘zgartirgan. XVIII asrda Buxoro xonligi o‘zining ichki siyosiy va iqtisodiy muammolari bilan ham yuzlashgan edi. Shuning uchun Jung‘or–Qing urushlarining Buxoroga ta’sirini bevosita emas, balki mintaqaviy kuchlar tizimidagi o‘zgarishlar kontekstida baholash ilmiy jihatdan to‘g‘riroqdir.

Jung‘or–Qing raqobatining tarixiy ahamiyati

Jung‘or–Qing qarama-qarshiligi XVIII asr Markaziy Yevrosiyosidagi imperiyaviy raqobatning muhim ko‘rinishlaridan biridir. Bu jarayon orqali ko‘chmanchi siyosiy davlat va markazlashgan imperiya o‘rtasidagi uzoq muddatli strategik qarama-qarshilikning qanday kechganini kuzatish mumkin.

Jung‘or xonligining dastlabki davrdagi qarshiligi Qing imperiyasining g‘arbiy ekspansiyasini bir necha o‘n yillar davomida cheklab turdi. Biroq Jung‘or davlatining ichki siyosiy zaiflashuvi va Qingning moliyaviy, harbiy hamda diplomatik imkoniyatlarining ortishi kuchlar nisbatini o‘zgartirdi. Natijada XVIII asr o‘rtalarida Qing imperiyasi strategik tashabbusni to‘liq o‘z qo‘liga oldi.

Shu ma’noda Jung‘or xonligining tugatilishi Markaziy Osiyo tarixidagi oddiy sulolaviy almashinuv emas edi. U mintaqaning sharqiy qismidagi siyosiy makonni qayta tashkil etdi, yangi chegaralarni shakllantirdi va Qing imperiyasining Markaziy Yevrosiyodagi imperiyaviy mavqeini mustahkamladi.

Xulosa

XVIII asrda Jung‘or xonligi va Qing imperiyasi o‘rtasidagi qarama-qarshilik Markaziy Yevrosiyodagi yirik geosiyosiy jarayonlardan biri bo‘ldi. Dastlab hududiy manfaatlar, xavfsizlik va siyosiy ta’sir bilan bog‘liq bo‘lgan raqobat vaqt o‘tishi bilan keng ko‘lamli harbiy va diplomatik kurashga aylandi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Jung‘or xonligining mag‘lubiyati birgina omil bilan izohlanmaydi. Qing imperiyasining harbiy va moddiy imkoniyatlari, uning diplomatik strategiyasi hamda Jung‘or davlatidagi ichki siyosiy inqiroz bir-biri bilan qo‘shilib, 1755–1758-yillardagi yakuniy mag‘lubiyatni yuzaga keltirdi.

Galdan-Tseren vafotidan keyingi siyosiy kurashlar Jung‘or davlatining markaziy hokimiyatini zaiflashtirdi. Qing imperiyasi esa ushbu vaziyatdan foydalanib, avval Dawachini mag‘lub etdi, keyinchalik Amursana boshchiligidagi qarshilikni bostirdi va Jung‘or siyosiy tuzilmasini butunlay tugatdi.

Jung‘or xonligining tugatilishi natijasida Markaziy Yevrosiyoning sharqiy qismida yangi geosiyosiy vaziyat shakllandi. Qing imperiyasining Ili, Jung‘oriya va keyinchalik Altishahr hududlaridagi nazorati kuchaydi. Bu holat Qozoq xonliklari uchun yangi chegaraviy va diplomatik sharoitni yuzaga keltirdi.

Buxoro xonligiga ta’sir esa bevosita hududiy emas, balki mintaqaviy geosiyosiy o‘zgarishlar orqali namoyon bo‘ldi. Shu sababli Jung‘or xonligining

tugatilishi Markaziy Osiyoning barcha siyosiy markazlari uchun bir xil darajadagi oqibatga ega bo‘lgan degan xulosadan ko‘ra, har bir davlatning o‘ziga xos siyosiy mavqeini hisobga olgan holda baholash maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, Jung‘or–Qing qarama-qarshiligi XVIII asrda Markaziy Yevrosiyodagi kuchlar muvozanatining o‘zgarishida muhim rol o‘ynadi. Jung‘or xonligining siyosiy maydondan chiqib ketishi Qing imperiyasining sharqiy va markaziy Yevrosiyodagi mavqeini kuchaytirdi hamda mintaqadagi keyingi siyosiy jarayonlar uchun yangi geosiyosiy sharoit yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Perdue, P. C. (2005). *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Nashriyot/kitob ma’lumoti
2. Millward, J. A. (2021). *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. Revised and Updated Edition. New York: Columbia University Press. Columbia University Press
3. Millward, J. A. (1998). *Beyond the Pass: Economy, Ethnicity, and Empire in Qing Central Asia, 1759–1864*. Stanford: Stanford University Press. Stanford University Press ma’lumoti
4. Dunnell, R. W., Elliott, M. C., Forêt, P., & Millward, J. A. (Eds.). (2004). *New Qing Imperial History: The Making of Inner Asian Empire at Qing Chengde*. London–New York: Routledge. Routledge
5. Brophy, D. (2023). The Qing Extermination of the Zünghars. In *The Cambridge World History of Genocide* (pp. 292–311). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108765480.013. Cambridge University Press
6. Soucek, S. (2000). *A History of Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge University Press
7. Bregel, Y. (2000). Central Asia VII. In the 18th–19th Centuries. *Encyclopaedia Iranica*, Vol. V. Encyclopaedia Iranica

8. Kitinov, B., & Liu, Q. (2021). The periodization of the relations between Dzungaria and Tibet in the first half of the 18th century. *Orientalistica*, 4(1), 77–95. DOI: 10.31696/2618-7043-2021-4-1-077-095. Maqola ma’lumoti
9. Lkhagvasuren, E. (2025). Comparative study of Galdantseren Khan’s Oirat letter sent to a Khalkha nobleman Tseren in 1737. *Written Monuments of the Orient*, 11(2), 13–29. DOI: 10.55512/wmo642633. Maqola ma’lumoti
10. Onuma, T. (2010). *A Collection of the Kazakh Documents Addressed to the Qing Dynasty*. Tokyo: Toyo Bunko. Tadqiqot materiali
11. **Qing Dynasty.** *Pingding Zhungar fanglüe* (平定準噶爾方略). Qing imperiyasining Jung‘orlarga qarshi harbiy yurishlari va XVIII asrdagi Qing–Jung‘or munosabatlariga oid rasmiy tarixiy manba. National Palace Museum — Qing hujjatlari
12. Kukeev, D. (2018). On Some Features of Qing Multilingual Sources on the History of the Oirats (“Fanglue”, “Zouzhe”). *Oriental Studies*, 8(1). Maqola ma’lumoti